יחסים פנימיים

ציור עכשווי כערימת חורבות המודרניזם או ציור מודרניסטי ממש? התעסקות בקומפוזיציה ציורית או התמקדות במושאי הציור? חגי אולריך כותב לתוהו על התערוכה "ציור, למשל" במוזיאון פתח תקווה לאמנות.

ביקורת מאת חגי אולריך דצמבר 22, 2016

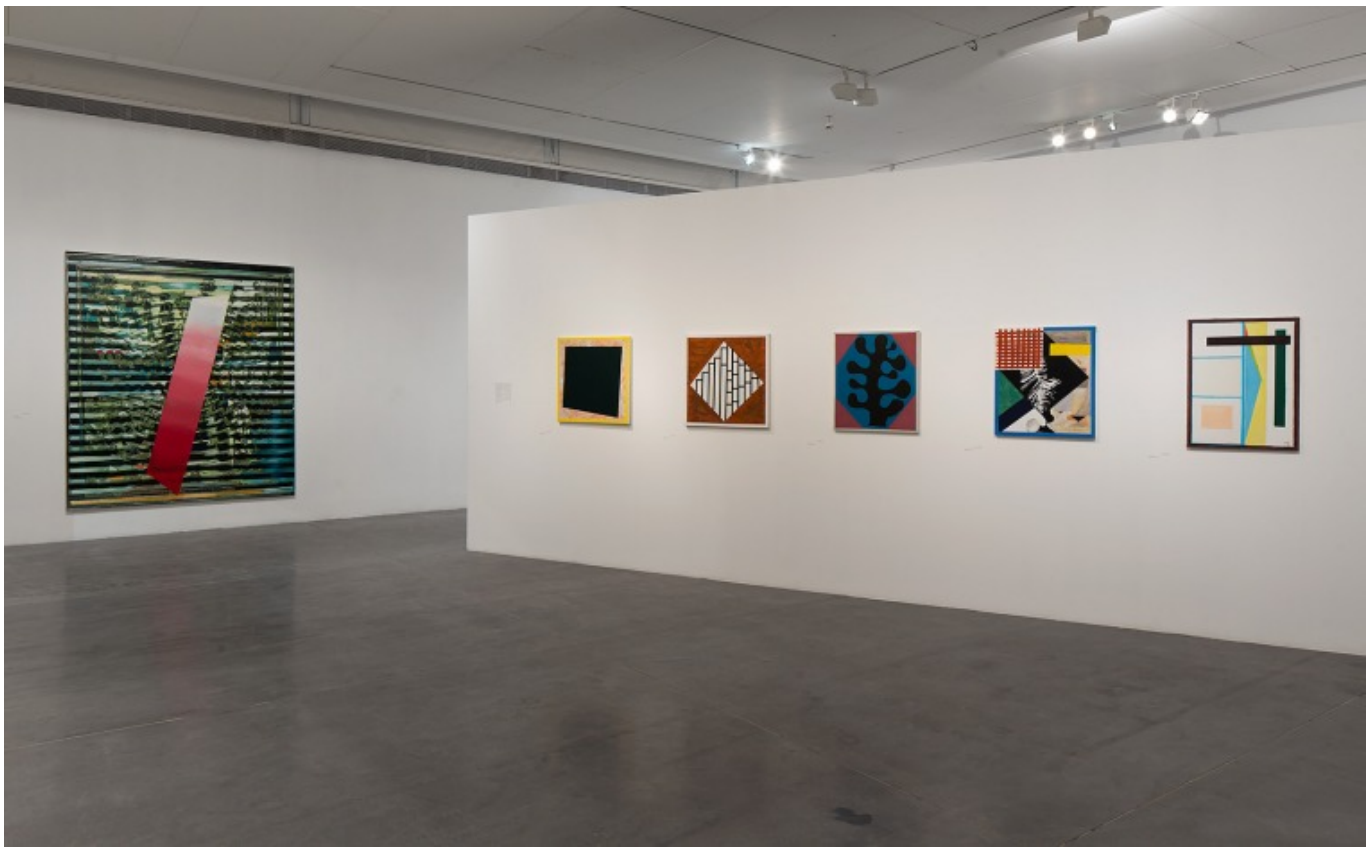
בתערוכה "ציור, למשל" במוזיאון פתח תקווה לאמנות, על פי הצהרתה, ניכרים שברי שפות הציור המופשט של המאה העשרים. הציור המופשט מתואר על ידי אוצר התערוכה לארי אברמסון כערימת חורבות שהותירו הפרדיגמות המודרניסטיות, וכיום נוברים בה ציירים ישראלים.1 אולם, יותר משברים וערימות בולטים בתערוכה כמה מעקרונות הציור המודרניסטי המופשט כפי שהתווה אותם פאול קלה, אחד מאבות הסגנון במחצית הראשונה של המאה העשרים, שביקש למצוא את האוניברסלי והמשותף לבני אדם באמצעות היחסים הפנימיים של הציור. הוא ראה באיזון הקומפוזיציוני ובצורות הטהורות היבטים החושפים תהליכים אנושיים של עיבוד מידע קוגניטיבי.

לפי קלה, לא ניתן לתאר את הדברים שאנו רואים במציאות (אובייקטים, רחובות, חדרים, בני אדם וכדומה) רק על סמך התכונות הפיזיות שלהם והאור המוחזר מהם. הדברים אינם מופיעים רק כדבר נתון. קלה סבור כי העין האנושית קולטת דבר מה במציאות בעוד שההכרה שלנו מוצאת את המשותף לנו עם הדבר (המושגים שלנו אודותיו, הגירויים שהוא יוצר בנו, התגובות הפיזיות, ההתניות הפסיכולוגיות, ההרגלים וההנחות המקדימות), יוצרת סינתזה כתהליך עיבוד מידע, ומייצאת אותה כתובנה אודות מה שרואים. המבנה הזה לא רק משקף לנו את המציאות אלא יוצר את מה שנדמה לנו שאנו רואים, והוא משפיע על האופן בו אנו מפענחים ומקטלגים זאת.2

הדברים שמשפיעים עלינו פיזית במציאות, שנקלטים ברשתית העין ומפרים את תהליך הסינתזה המסדיר את ההבנה אודותיהם, אינם גלויים לנו באמצעות תיאורם הפיזי המימטי. יש בהם אלמנטים סמויים שצייר יכול לתווך באמצעות קווים, צבעים, גוונים וצורות מופשטות טהורות כערכים שמבטאים מידה, משקל ואיכות – ערכים פנים-ציוריים שניתן למדוד ולשקול בקומפוזיציה הציורית. וכך, לא מפתיע שהיחסים הפנימיים והדינמיים בקומפוזיציה היו חשובים לקלה הרבה מעבר לאפשרות הזיהוי של המושא או הנושא – עניינים שקבלו את פתרונם בסוף התהליך.3

בציורים של קלה העין נעה בין הקווים, הטונים, והאיזון המבני הכמו-מוסיקלי, שמובילים את העין לראות משהו שקודם היה לא מובן בצורתו, אך השתנה במהלך ההתבוננות. במידה מסוימת זה דומה למה שקורה בתודעה כאשר מגלים את השפעתה של אשליה אופטית שמשנה את משמעות הציור. בציוריו המופשטים-הפיגורטיביים קלה השתמש בצורות הטהורות ובמערך הקומפוזיציוני על מנת ליצור חוויה מסוג זה אצל הצופה, לפתוח פתח לעולם ולפרשנות אחרת, שיאפשר למה שחשבנו שראינו מלכתחילה להשתנות.

PTM_010.jpg

[1]מראה הצבה בתערוכה "ציור למשל", מוזיאון פתח תקווה לאמנות. 2016

צילום: אלעד שריג

הציורים ב"ציור, למשל" פועלים תחת עקרונות שהפנימו את המבנה הזה על השלכותיו. בשעה שהתערוכה חושבת על עצמה כמשהו שנבנה מחורבות המודרניזם היא בעצם מממשת את עקרונות המודרניזם בנוסח קלה. טל ירושלמי, למשל, מציגה ב*שש מחרוזות וחרוז* ,(2016) *חמש מחרוזות, חבל, סליל ואבן חן* ,(2016) *פלייסמט 1*ו- *פלייסמט 2*(גם הן מ-2016) ציורים של אובייקטים שמזכירים עבודות-יד פרהיסטוריות. היא מציירת חרוזים, מקלעות וסכינים בצבע ובחריתה באופן שמדגיש וחושף את עבודת היד שבבסיס האובייקטים המקוריים: קליעה, גילוף, שיוף. החפצים מסודרים בחזית הציור, וביחד הם יוצרים קומפוזיציות שבבירור יש בהן משקלים, טונים ואיזון פנימי, כמעט מוזיקלי. עין הצופה מובלת על ידי עבודת המכחול – קווים רישומיים פשוטים - ונעה בינה לבין כתמי הצבע. כך מתגלה שהחפצים הללו אינם דומים באמת לחפצים שימושיים, ונוצר הרושם שהמשקל הפנימי והאיזון הצבעוני חשובים יותר מנושא הציור. שני ציורי "פלייסמט", שני עיגולים שעומדים זה לצד זה מול דלת הכניסה לתערוכה, דומים לגלגלי צבעים אך גם לשני אישוני עיניים, וכך מצהירים עליה כקשורה לראיה, לתפישה, לצורות מופשטות ולמשטחי צבע טהור.

[2] טל ירושלמי, פלייסמט 1, 2016, אקריליק ושמן על בד.jpg

[3]טל ירושלמי, פלייסמט 1, 2016.
אקריליק ושמן על בד. ציור למשל, מוזיאון פתח-תקווה לאמנות, 2016.

צילום: אלעד שריג

[4] PTM_001.jpg

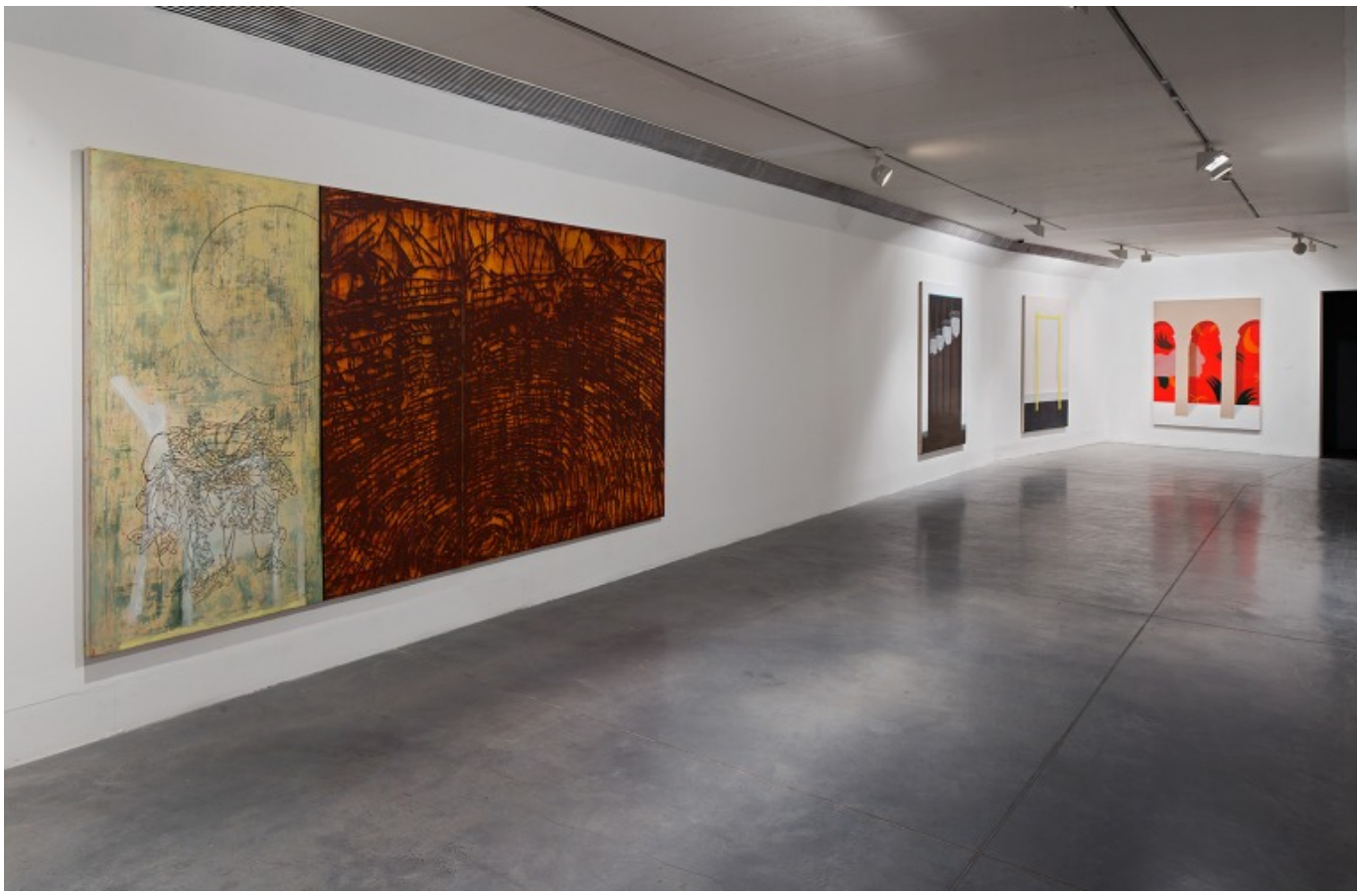

[5]מראה הצבה בתערוכה "ציור למשל", מוזיאון פתח תקווה לאמנות. 2016

צילום: אלעד שריג

באופן דומה מעט, שגיא אזולאי מייצג בציוריו חלקים קטנים מהמציאות הפיזית סביבו ומבודד אותם בפריים, כמו צלם. ניכר שהדברים המזוהים כחפצים מן הרחוב מיוצגים בציור כרגעי תודעה משעשעים המושלכים על האובייקטים. החפצים המזוהים תחילה דרך תפקודם במציאות (למשל, משקוף או עמוד) מתרוקנים ממשמעותם. כך קורה למשקוף דלת שממנו יוצאות קרניים ב*שער צהוב (קומבינה)* , 2016, או בציור*עמודים מחייכים* , 2016, שמופיעים בו עמודים שכותרתם מחוקה ועליה מאוירים בעפרון סימני סמיילי. הציורים מורכבים מצורות טהורות, צבעים מובהקים ויחסים קומפוזיציונים פנימיים. משמעות פרטי המבנים המצוירים משתנה בזמן שעינינו נעה ממשטח צבע למשטח צבע, מצורה מוכרת לפרימתה, בעזרת תוספות קישוטיות. וכך גם אצל שרון פוליאקין:בצל *מעל ירושלים*(2016) הצופה עומד מול קווים של רישום של פרחים נבולים, שתופסים את מרב תשומת הלב בציור, ושל רישום גב אישה המעלה על הדעת מספר עבודות מן ההיסטוריה של הציור. הצופה עוקב אחרי הקווים בעיניו ויוצר משמעות לדימויים הקוויים. הוא מגלה את העיגול האדום הקטן שנמצא משמאל למרכז התמונה, שפותח מחדש לדיון את משמעות הדימוי. משם העיניים נעות למשטחי ציור בצבעים אדמתיים ואפורים שמופיעים כרגבי אדמה שמקיפים את הרישום הקווי. משמעות הציורים מתגלה בפעולה של הגוף - גלגל העין העוקב וקופץ מדבר לדבר. גם כאן יש בציור רגע של סינתזה תודעתית, לפני שהדברים מושלכים הלאה על המושא בו מביטים, ונהיים מובנים ומוכרים. המבניות הצורנית והיחסים בתוך הציור בונים סיטואציה של חומריות ארצית המזכירה חתך דרך שכבות גאולוגיות שמכוסות ונסגרות על ידי כתם לבן דמוי בד. ציירי וציירות התערוכה אמנם אינם ממחישים ומבארים בציוריהם תהליכים קוגניטיביים כפי שפאול קלה עשה בעבודות הרישום והציור שלו, אך הם כן מדגישים באופן מודע, או לא מודע, כמה מעקרונות הציור שלו, על דגשיו הקושרים בין תפישה אנושית והפשטה צורנית.

[6] PTM_012.jpg

[7]מראה הצבה בתערוכה "ציור למשל", מוזיאון פתח תקווה לאמנות. 2016

צילום: אלעד שריג

[8] שגיא אזולאי.jpg

[9]שגיא אזולאי, גמל מעופף, 2016.
שמן ואקריליק על בד. ציור למשל, מוזיאון פתח תקווה לאמנות, 2016.

צילום: אלעד שריג

בחזית ציוריו של אלון קדם מופיעים קווים, מריחות וכתמים שיוצרים דימויים פיגורטיביים צבעוניים ומשעשעים. הם פועלים במידתיות, במשקל ובאיזון ומתייחסים לשינוי הגוונים הפסטלי שמופיע ברקע, מבלבל את העין ומזכיר רקע של שומר מסך. הציור כאן הוא משל לעיבוד המידע הקוגניטיבי, כשההכרה מנסה לחבר בין דברים שהעין קולטת במציאות לבין המשמעות שמבנה אותם במוח בחלקיקי שניה. אצל קדם הרגע הזה כמו קפוא במצב ביניים מעורבב וצף, דבר שאף עולה מהכותרת של אחת העבודות -*הצפה* (2016). הכותרות של עבודות אחרות - *מחזיק*(2015) ו *מגע מסך*(2016) - מדגישות שמדובר באסוציאציות של "תפיסה", במובן כפול של אחיזה ושל ראיה. הצבעים והמערך הקומפוזיציוני בונים את הציור באופן מובהק, ומתארים את נושא עיבוד המידע כפעולה מבנית, פנים-מערכתית, בדומה מעט לתפישתו של קלה את תפקידו של הציור ואת היותו משמעותי להכרה אנושית.

[10] אלון קדם.jpg

[11]אלון קדם, הצפה, 2016.
שמן על בד. ציור למשל, מוזיאון פתח תקווה לאמנות, 2016.

צילום: אלעד שריג

אורן אליאב מציג שלושה ציורים. ב*ללא כותרת* (2014) מופיע קו אלכסוני אדום שיוצר אשליה אופטית של מערבולת וקווים ישרים.*Transfiguration* מ-2014 נראה כמו גריד המורכב מקווי אורך ורוחב. על הגריד מצוירות צורות רבות - כתמים

שטחיים שיחד יוצרים אשליית תלת ממד. הדימוי מעלה על הדעת שאריות של חלל שאין בו יותר עומק, ומשמעותו כמקום אינה קיימת. הצורות יוצרות רגע בו מתחולל תהליך של עיבוד מידע, בו דבר מתערבב בדבר לפני שנוצרת משמעות מובנת יותר. הציור השלישי, שגם שמו*Transfiguration*וגם הוא מ-2014, דומה לציוריו הקודמים של אליאב, בהם חיבר תצלומים המכילים שלוש נקודת מבט של ציורי טריפטיכון נוצריים שלקח במוזיאונים. אלה היוו בסיס לציוריו שלו, בהם ניכרות רק "שאריות" ציורי הטריפטיכון. שאריות ציורים אלו הן ביטויים חזותיים של ארכיטקטורה עשירה ומקושטת.
ב-*Transfiguration*, לצד פעולות ציוריות כאלו, הוא הכניס במרכז הציור מלבן אנכי בגווני כחול, המושך את העין מטה ומעניק לשאריות תלת הממד עוגן מושגי מופשט ודו-ממדי. כמו בציוריו הקודמים, התבוננות בציור חובקת בתוכה התכווננות היסטורית של אמונה בעולם הנראה: העבודות מקשרות בין ראייה לבין אמונה; הטריפטיכונים הנוצריים בכנסיות נועדו לגרום לצופה להאמין ולהחדיר בו באופן סוגסטיבי, באמצעות האשליה החזותית, גודל הציורים ואפיון החלל והדמויות, את תפישת המציאות הנוצרית במובן האתי, הקוסמי והדתי. אולם בציוריו הנוכחיים של אליאב, בניגוד לעבודותיו הקודמות, כבר לא ניתן לזהות את עקבות האפיונים של תפישת המציאות הנוצרית, למרות שהערכים הציוריים, אותם הבנו כמקשרים בין ראיה ואמונה, עדיין נוכחים. הדבר המשמעותי הוא מבנה הציור, יחסיו הפנימיים וביטוייה של האשליה האופטית. הצורות המופשטות שהוחדרו לציורים, כמו המלבן האדום האלכסוני או המלבן הכחול הניצב, עוזרות לקבע את המשמעות.

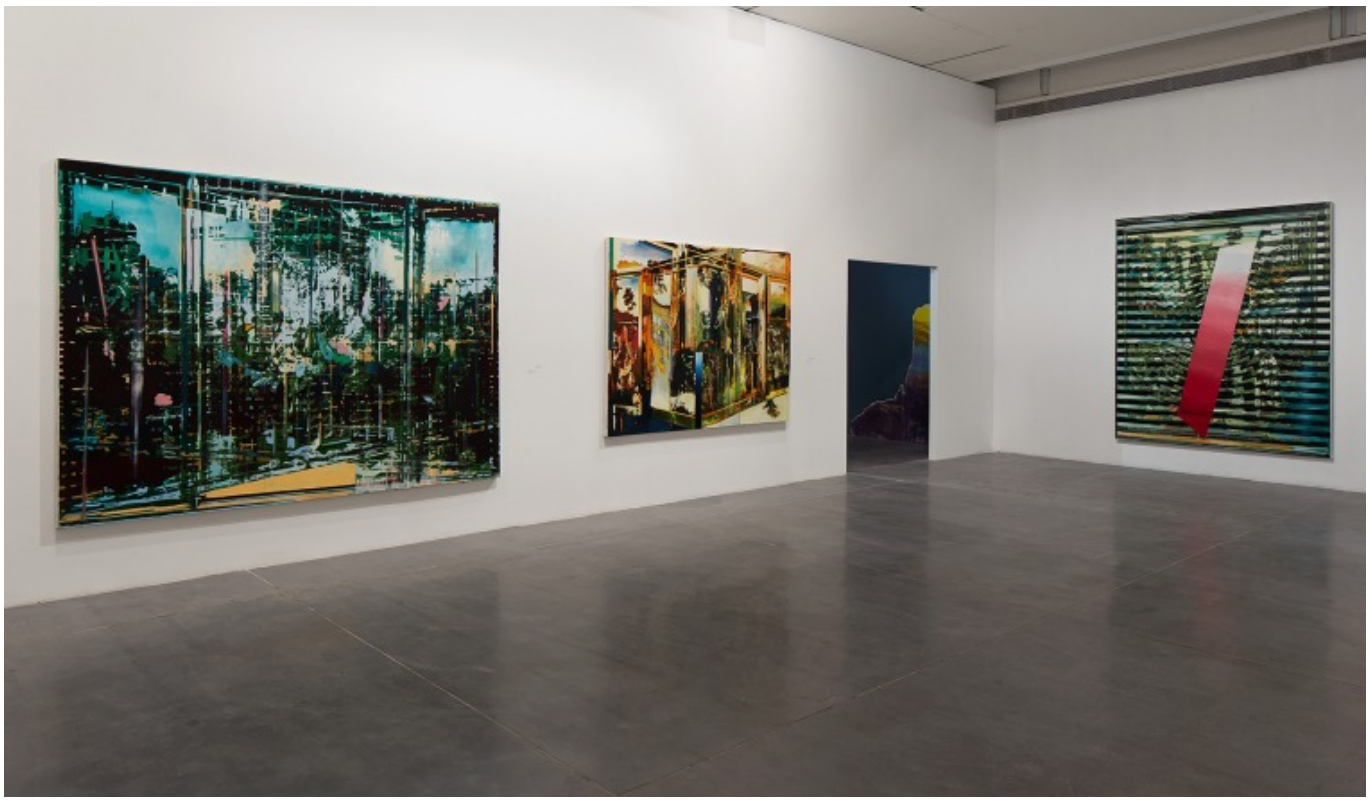
[12] אורן אליאב, Transfiguration , 2014, שמן על בד.jpg

[13]אורן אליאב, Transfiguration, 2014.
שמן על בד. ציור למשל, מוזיאון פתח תקווה לאמנות, 2016.

צילום: אלעד שריג

[14] PTM_009.jpg

[15]מראה הצבה בתערוכה "ציור למשל", מוזיאון פתח תקווה לאמנות. 2016

צילום: אלעד שריג

גם בשני הציורים של גלעד אפרת, שניהם "ללא כותרת", מ-2016, יש התמקדות במערך הפנים-ציורי, בצורות ובכתמים, ובזניחת הקונטקסט החיצוני. הציורים מורכבים מצורות צבע נפרדות זו מזו. בעבר נהג אפרת לצייר מתוך דימויים מצולמים, אולם במהלך השנים הדימויים הללו הלכו והתפרקו, וכאן, בתערוכה, התוצר הסופי כבר לא נבנה על סמך דימוי מקורי. למרות זאת, הציור נראה כמו דימוי-לשעבר שפורק לגורמים באמצעות אלגוריתם. אלה ציורים שאפרת עשה בבת אחת והם לוקחים בחשבון את הפיזיות, הצורניות והקומפוזיציה כנקודת מפגש של הצופה במציאות וכאתר לשיחה. הציורים משפיעים על הגוף ועל העין המשוטטת במרחב הצורני האטום.

בדומה לאפרת, זוהדי קאדרי, בציורים כמו Subject-Non, 2015, זנח לחלוטין את המימטיות שאפיינה את ציוריו בעבר ואת הנושאים הניתנים לזיהוי ועבר לפעול על פי מושגים של צורה, גוון, משקל. אנחנו נעים בעזרת גלים כחולים על רקע לבן - מכתם לצורה לקו - אותם אלמנטים שהומשלו אצל קלה לביטויים הבלתי נראים במציאות, שמשפיעים על תפישתנו, ושהצייר יכול לקלטם.

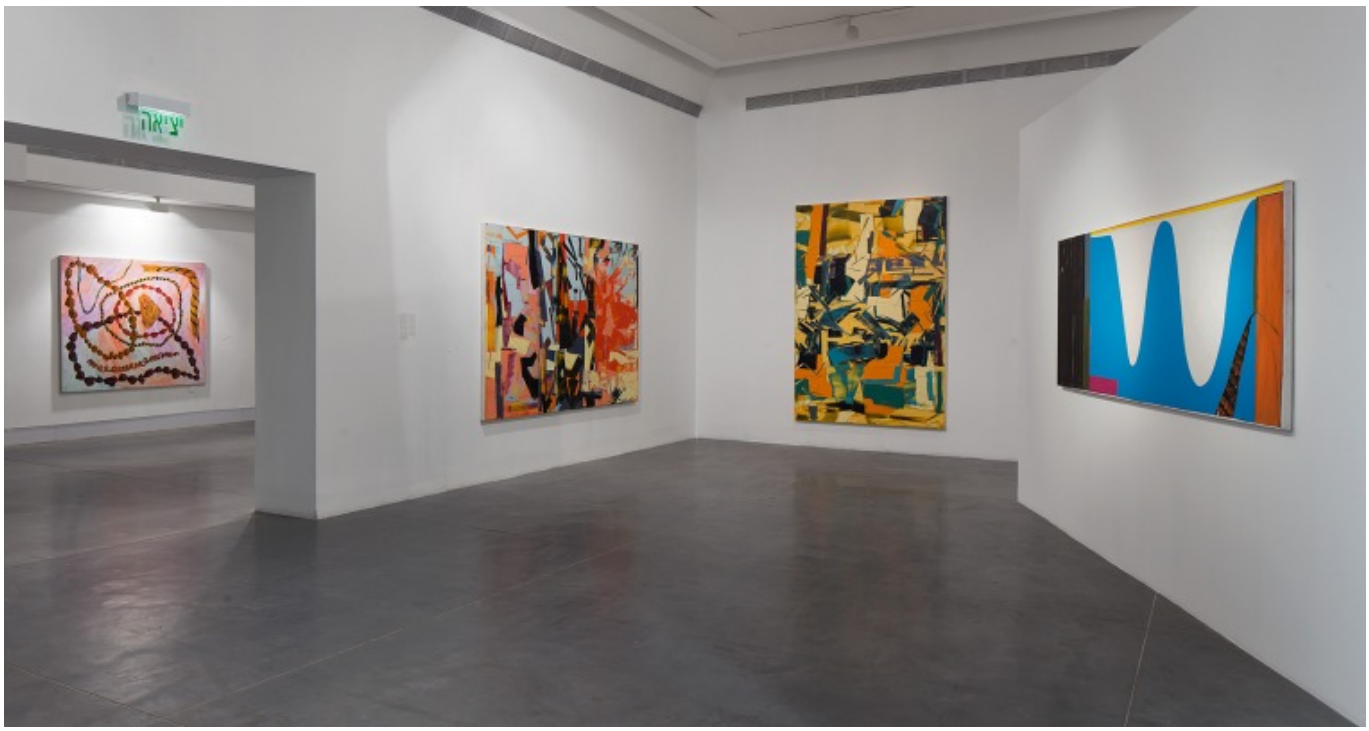
[16] גלעד אפרת, ללא כותרת, 2016, שמן על בד.jpg

[17]גלעד אפרת, ללא כותרת, 2016.
שמן על בד. ציור למשל, מוזיאון פתח תקווה לאמנות, 2016.

צילום: אלעד שריג

[18] PTM_002.jpg

[19]מראה הצבה בתערוכה "ציור למשל", מוזיאון פתח תקווה לאמנות. 2016

צילום: אלעד שריג

עבודותיו של קאדרי הן היחידות שאינן גדולות ממדים, אך הן תלויות משני צדדיו של קיר גבס מסיבי החוסם באלכסון את חלל הגלריה המרכזית של המוזיאון ומחבר את הציורים התלויים עליו ליחידה אחת, כמו חומת הפרדה. האלכסון בחלל מהדהד במידה מסוימת את האלכסון מהציור של אליאב. זוהי צורה שקשורה בהיסטוריה של הציור לרעיונות של פריעת הסדר העכשווי, אולם כאן, קיר הגבס האלכסוני אינו פורע סדר אלא מכונן אותו. כל הציורים תופסים חלקים גדולים מהקירות, כך שהצבתם זה לצד זה יוצרת חוויה פיזית של צפיפות וכובד שבה מלבנים מסיביים, אטומים, דו-ממדיים בצבעוניותם הסכרינית, תופסים חלק מהמבט בכל מקום שאליו נסתכל, בכל רגע. לעומת זאת, הצפיפות מפריעה להתבוננות בציורים הרחבים והגבוהים.

Zohdy Qadry, Formation, 2015, Oil on canvas,130-90, photo Elad
[20] Sarig.jpg

[21]זוהדי קאדרי, Formation, 2015.
שמן על בד. ציור למשל, מוזיאון פתח תקווה לאמנות, 2016.

צילום: אלעד שריג

עניין החומה מקבל אספקט מושגי נוסף; אברמסון, האוצר, מציג גם הוא שני ציורים המכילים רקע אחיד עם מעברי צבע, כשבחזיתם צורות מופשטות. ב-*תג מחיר III (מה יפים הלילות)*מ-2016, רואים מגיני דוד בהירי-גוון, שנלקחו לכאורה מעדויות מצולמות של גרפיטי של פעילי תג-מחיר, וב*קומפוזיציה (על פי אברהם נתן)*מ-2016 יש כתובת בערבית, "עזה", ולידה צורות גאומטריות צבעוניות שנלקחו מציור של אברהם נתן – צייר מופשט שציוריו, בין שנות ה-30 וה-50, ביקשו לחבר את ישראל למרחב הבינלאומי באמצעות האוניברסליות של הצורות המודרניסטיות המופשטות בהן השתמש. גם אצל אברמסון הדבר העיקרי הוא יחסים פנימיים המבנים את הציור. הכתובת בערבית והגרפיטי הלאומני מרוססים על קיר ומאזכרים חומות ומצורים. אלה מתקשרים באופן קונוטטיבי לתכנים פוליטיים, אך גם לתפישת המצב במובן של חוסר-ראיה וחסימת הראות, וכך - בקישורן לתפישה וראיה, על דרך השלילה אולי - כאי-ראיה. שני הציורים מתפקדים כיוצא מן הכלל המעיד על הכלל משום שהם מעבירים חוויה הקשורה למציאות קולקטיבית ופוליטית, ולכן הם מכתיבים את אופי התערוכה ומעניקים במידה רבה את החיבור בין המופשט האוניברסלי לחוויות פיזיות של ראיה ותפישה. דו-הממד השטוח מדגיש חוויה פיזית של קיר. ובהקשר הזה, הציורים גדולי הממדים של אפרת הם כמו קיר אבנים ומלט - ציור הפועל על העין ועל חווית הגוף בחלל, בדומה להצבה הצפופה של הציורים כולם.

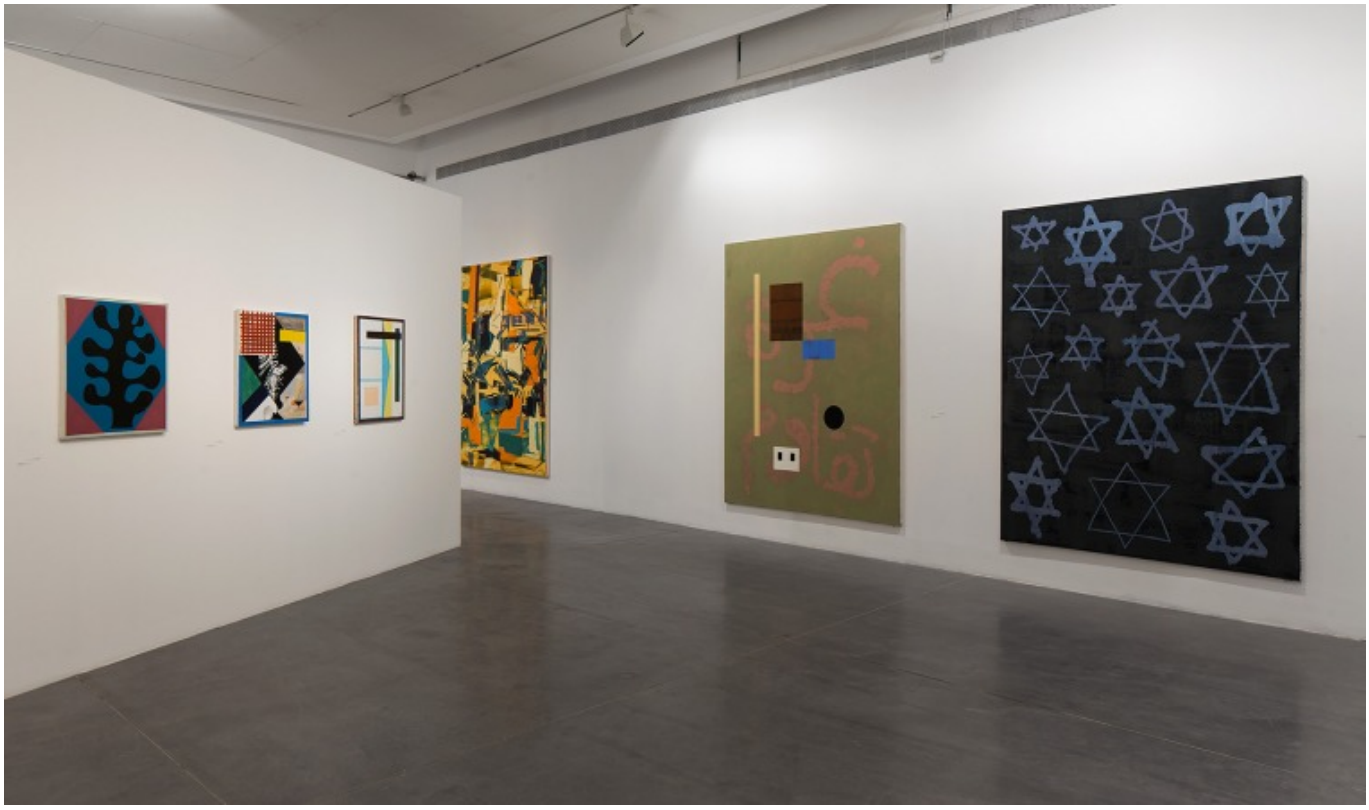
[22] לארי אברמסון, תג מחיר 3 (מה יפים הלילות) , 2016, שמן ואקריליק על בד.jpg

[23]לארי אברמסון, תג מחיר 3 (מה יפים הלילות), 2016.
שמן ואקריליק על בד. ציור למשל, מוזיאון פתח תקווה לאמנות, 2016.

צילום: אלעד שריג

[24] PTM_011.jpg

[25]מראה הצבה בתערוכה "ציור למשל", מוזיאון פתח תקווה לאמנות. 2016

צילום: אלעד שריג

הציירות והציירים בתערוכה יצרו עבודות מנוסחות הפועלות על פי חוקים פנים-ציוריים, שהם חשובים יותר מהנושא או מאיזו משמעות מזוהה. חוץ מכותרות העבודות של פוליאקין וכתובות הגרפיטי של אברמסון, הנושאים המוצהרים אינם מקומיים והם מייצגים תכנים "גלובליים" במהותם. וכך, יותר משהיא משל לשברי המתודות המודרניסטיות, התערוכה מציגה נושאים אוניברסליים, לא מקומיים ולא פריפריאליים, התלויים על הקירות במדיומים זהים ובשיטות יצור דומות - כולם ציורי שמן ו\או אקריליק, גדולי ממדים, מקושרים להיסטוריה המערבית ולצורניות ספציפית שפועלת לפי הגיונות מבניים מוכרים ומזוהים כמופשט המערבי ששאף למשותף ולפריצת גבולות המקום. לפי פאול קלה, המשותף ופורץ הגבולות קשורים לפעולת התפישה האנושית וליכולתם של הציירים והציירות להמשיגה.

התערוכה "ציור למשל" מוצגת במוזיאון פתח תקווה [26]עד ה24.12.16. אמן-אוצר: לארי אברמסון

1. ראו, לארי אברמסון, "משל הערמה", מתוך: ציור, למשל (קטלוג תערוכה, מוזיאון פתח תקווה לאמנות, ספטמבר-דצמבר 2016. אוצר: לארי אברמסון), מוזיאון פתח תקווה לאמנות, 2016, עמ' 9.
2. See, Mark Wrathall, “The Phenomenological Relevance of Art” (p9-30), from Art and Phenomenology (Edited by Joseph D. Parry), Routledge, New York, 2011, p23-24.
3. See, Paul Klee, “On Modern Art” (Translation to English: Paul Findlay), from Art in Theory

1900-1990: An Anthology of Changing Ideas, (Edited by Charles Harrison and Paul Wood), Blackwell, Oxford, UK, 1992. pp.343-350.

Source URL: https://www.tohumagazine.com/he/article/%D7%99%D7%97%D7%A1%D7%99%D7%9D-%D7%A4%D7%A0%D7%99%D7%9E%D7%99%D7%99%D7%9D

Links
[1] https://tohumagazine.com/sites/default/files/PTM_010.jpg
[2] https://www.tohumagazine.com/he/file/%D7%98%D7%9C-%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A9%D7%9C%D7%9E%D7%99-%D7%A4%D7%9C%D7%99%D7%99%D7%A1%D7%9E%D7%98-1-2016-%D7%90%D7%A7%D7%A8%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%A7-%D7%95%D7%A9%D7%9E%D7%9F-%D7%A2%D7%9C-%D7%91%D7%93jpg
[3] https://tohumagazine.com/sites/default/files/%D7%98%D7%9C%20%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A9%D7%9C%D7%9E%D7%99%2C%20%D7%A4%D7%9C%D7%99%D7%99%D7%A1%D7%9E%D7%98%201%2C%202016%2C%20%D7%90%D7%A7%D7%A8%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%A7%20%D7%95%D7%A9%D7%9E%D7%9F%20%D7%A2%D7%9C%20%D7%91%D7%93.jpg
[4] https://www.tohumagazine.com/he/file/ptm001jpg
[5] https://tohumagazine.com/sites/default/files/PTM_001.jpg
[6] https://www.tohumagazine.com/he/file/ptm012jpg
[7] https://tohumagazine.com/sites/default/files/PTM_012.jpg
[8] https://www.tohumagazine.com/he/file/%D7%A9%D7%92%D7%99%D7%90-%D7%90%D7%96%D7%95%D7%9C%D7%90%D7%99jpg
[9] https://tohumagazine.com/sites/default/files/%D7%A9%D7%92%D7%99%D7%90%20%D7%90%D7%96%D7%95%D7%9C%D7%90%D7%99.jpg
[10] https://www.tohumagazine.com/he/file/%D7%90%D7%9C%D7%95%D7%9F-%D7%A7%D7%93%D7%9Djpg
[11] https://tohumagazine.com/sites/default/files/%D7%90%D7%9C%D7%95%D7%9F%20%D7%A7%D7%93%D7%9D.jpg
[12] https://www.tohumagazine.com/he/file/%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%9F-%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%90%D7%91-transfiguration-2014-%D7%A9%D7%9E%D7%9F-%D7%A2%D7%9C-%D7%91%D7%93jpg
[13] https://tohumagazine.com/sites/default/files/%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%9F%20%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%90%D7%91%2C%20Transfiguration%20%2C%202014%2C%20%D7%A9%D7%9E%D7%9F%20%D7%A2%D7%9C%20%D7%91%D7%93.jpg
[14] https://www.tohumagazine.com/he/file/ptm009jpg
[15] https://tohumagazine.com/sites/default/files/PTM_009.jpg
[16] https://www.tohumagazine.com/he/file/%D7%92%D7%9C%D7%A2%D7%93-%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%AA-%D7%9C%D7%9C%D7%90-%D7%9B%D7%95%D7%AA%D7%A8%D7%AA-2016-%D7%A9%D7%9E%D7%9F-%D7%A2%D7%9C-%D7%91%D7%93jpg
[17] https://tohumagazine.com/sites/default/files/%D7%92%D7%9C%D7%A2%D7%93%20%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%AA%2C%20%D7%9C%D7%9C%D7%90%20%D7%9B%D7%95%D7%AA%D7%A8%D7%AA%2C%202016%2C%20%D7%A9%D7%9E%D7%9F%20%D7%A2%D7%9C%20%D7%91%D7%93.jpg
[18] https://www.tohumagazine.com/he/file/ptm002jpg
[19] https://tohumagazine.com/sites/default/files/PTM_002.jpg
-[20] https://www.tohumagazine.com/he/file/zohdy-qadry-formation-2015-oil-canvas130-90-photo elad-sarigjpg
[21] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Zohdy%20Qadry%2C%20Formation%2C%202015%2C%20Oil%20on%20canvas%2C130-90%2C%20photo%20Elad%20Sarig.jpg
[22] https://www.tohumagazine.com/he/file/%D7%9C%D7%90%D7%A8%D7%99-%D7%90%D7%91%D7%A8%D7%9E%D7%A1%D7%95%D7%9F-%D7%AA%D7%92-%D7%9E%D7%97%D7%99%D7%A8-3-%D7%9E%D7%94-%D7%99%D7%A4%D7%99%D7%9D-%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA-2016-%D7%A9%D7%9E%D7%9F-%D7%95%D7%90%D7%A7%D7%A8%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%A7-%D7%A2%D7%9C-%D7%91%D7%93jpg
[23] https://tohumagazine.com/sites/default/files/%D7%9C%D7%90%D7%A8%D7%99%20%D7%90%D7%91%D7%A8%D7%9E%D7%A1%D7%95%D7%9F%2C%20%D7%AA%D7%92%20%D7%9E%D7%97%D7%99%D7%A8%203%20%28%D7%9E%D7%94%20%D7%99%D7%A4%D7%99%D7%9D%20%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA%29%20%2C%202016%2C%20%D7%A9%D7%

9E%D7%9F%20%D7%95%D7%90%D7%A7%D7%A8%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%A7%20%D7%A2%D7%9C%20%D7%91%D7%93.jpg
[24] https://www.tohumagazine.com/he/file/ptm011jpg
[25] https://tohumagazine.com/sites/default/files/PTM_011.jpg
[26] http://www.petachtikvamuseum.com/he/Exhibitions.aspx?eid=4006